

GEMEINDE/VISCHNAUNCA
DISENTIS/MUSTÉR

vischnaunca da
sumvitg

Ovra electrica Russein

**Scadenza avon temps dalla concessiun
ed indemniziun persuerter**

•

**Nova concessiun pil dretg dallas auas
al consorzi da studi Russein**

•

**Participaziun dalla vischnaunca
all'Ovra electrica Russein SA**

M E S S A D I

dil cussegl da vischnaunca da Mustér
ed dalla radunonza communal da Sumvitg
per mauns dalla cuminonza dils votants da Mustér e Sumvitg

1. Resumaziun

L'ovra electrica Russein ei vegnida eregida ils onns 1946/47 dalla PATVAG Kraftwerke AG cugl intent da producir energia per las Ovras da Domat. La concessiun cun in cuoz dad 80 onns scada ils 30 da zercladur 2027. Las duas vischnauncas da concessiun da Mustér e Sumvitg ed il cantun Grischun san sin quei termin far diever dil retuorn a tschep regular (ordentlicher Heimfall) dall'ovra Russein.

L'Axpo Hydro Surselva AG, la proprietaria dall'ovra Russein, giavischa in retuorn a tschep avon temps (vorzeitiger Heimfall) per saver engrondir l'ovra Russein. Ella ha perquei – ensemen cun las duas vischnauncas da concessiun da Mustér e Sumvitg - fundau il consorzi da studi Russein che duei procurar per in project da concessiun e preparar la documentaziun per las decisiuns ellas vischnauncas e dil Cantun.

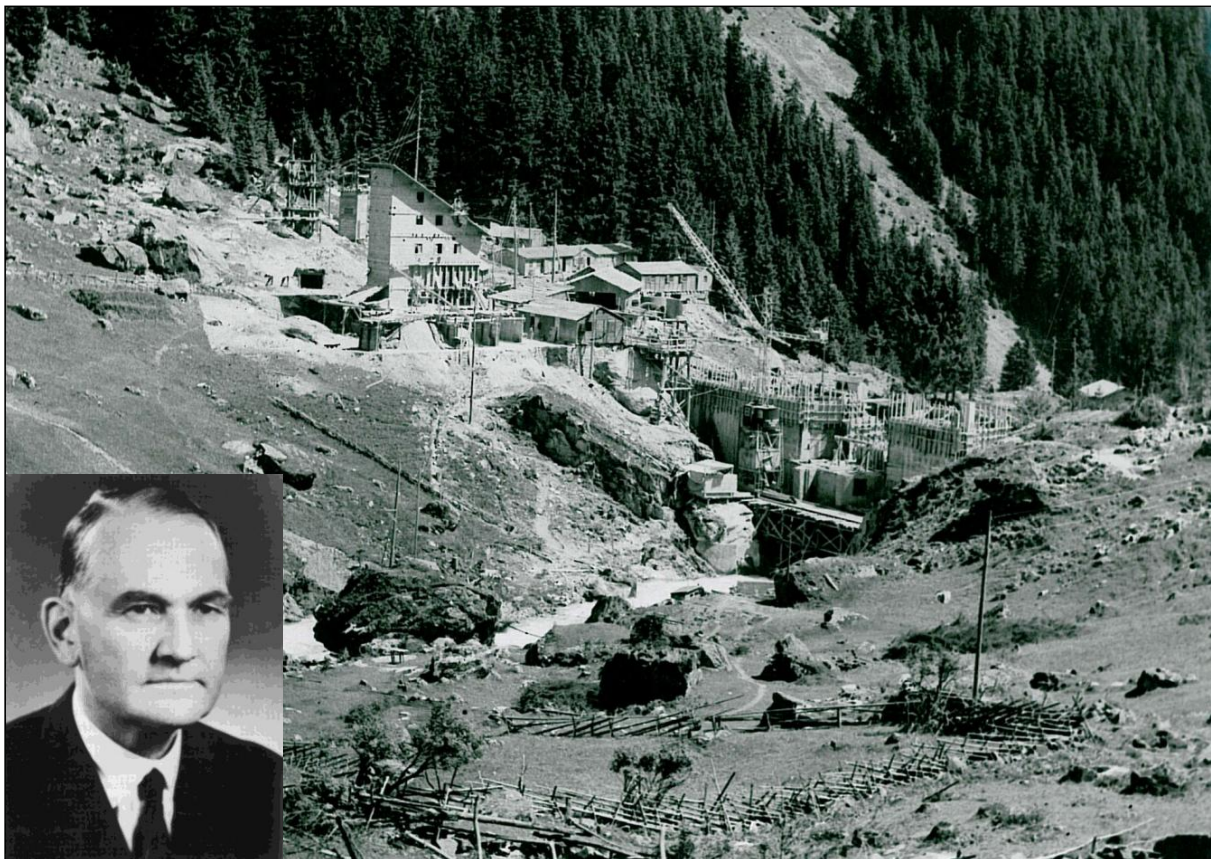
Il project ei ussa semtgaus e l'indemnisaziun pil retuorn a tschep avon temps fixada. Era la participaziun dallas vischnauncas e dil Cantun all'ovra nova ei reglada. Il consorzi da studi Russein ha suttamess allas vischnauncas da concessiun ils 17 da december 2010 la damonda per la scadenza avon temps dalla concessiun existenta e per ina concessiun nova.

Las suprastonzas communalas da Mustér e Sumvitg han tractau la damonda dil consorzi da studi Russein en ina seduta comunabla ed han presentau quella al cussegl da vischnaunca da Mustér respectivamein alla radunonza communal da Sumvitg per mauns dalla votaziun dil pievel per approvaziun.

2. Revista historica

1934 ha dr. Werner Oswald fundau la HOLZVERZUCKERUNGS AG (HOVAG) cun sedia a Turitg. Naven da 1942 producescha quell'interpresa en sia nova fabrica a Domat carburont orda restonzas da lenna indigena, da lezzas uras in product fetg tschercau. Quella produenziun cuviera entochen la fin dalla secunda uiara mundiala rodund 30 % dil consum da carburont en Svizra. Cun 200 luvrers era la HOVAG da gliez temps il pli grond patrun da lavur el cantun Grischun.

dr. Werner Oswald

construcziun dil mir da fermada a Barcuns 1946/47

Per segirar in agen provediment d'energia fundescha la HOVAG igl onn 1943 la PATVAG Kraftwerke AG. Ils onns suandonts baghegia la PATVAG Kraftwerke AG treis ovras hidraulicas: 1944 l'ovra Pintrun a Trin, 1946 l'ovra Sursaissa-Tavanasa e 1947 l'ovra Russein. Quellas treis ovras vegnan eregidas per producir l'energia duvrada ellas fabricas da dr. Oswald.

L'entschatta 2003 venda la EMS-Chemie Holding AG la PATVAG Kraftwerke AG alla NOK (oz Axpo). Il num PATVAG Kraftwerke AG ei pli tad lu vegnius midaus en Axpo Hydro Surselva AG. Quella societad ei responsabla pil menaschi dallas ovras Rein anteriur, Russein, Frisal, Tavansa/Sursaissa, Glion, Pintrun e La Punt.

3. Project da concessiun

3.1 Lavurs preparatorias

Ils 27 da matg 2009 han l'Axpo Hydro Surselva AG e las vischnauncas da Mustér e Sumvitg signau il contract pil consorzi da studi Russein. La giunta dil consorzi secumpona da quater delegai dall'Axpo Hydro Surselva AG e dils dus presidents communalas dallas vischnauncas da concessiun. La finamira dil consorzi ei da far tuttas preparativas per saver engrondir l'ovra Russein.

Leutier s'audan:

- las preparativas per ina renovaziun prematura dalla concessiun existentia;
- las preparativas administrativas, giuridicas e tecnicas necessarias pil retuorn a tschep avon temps dall'ovra Russein e per in project niev;
- il sclariment dallas ulteriuras damondas che sedattan culla realisaziun d'in project niev;
- las preparaziuns per fundar ina societad che realisescha l'ovra e che meina era quella.

98 % dils cuosts ch'occuoran porta l'Axpo Hydro Surselva AG e mintgamai in procent las duas vischnauncas.

Ils 27 da matg 2009 ha il consorzi envidau vischinas e vischins da Mustér e Sumvitg ad ina sera d'informaziun en halla Cons a Mustér. In pulit diember d'interessai ha seschau informar sur dil previu. Era las uniuns pil schurmetg dalla natira, denter quellas il WWF Grischun e la Pro Natura grischuna, ein vegnidas informadas quei di. Il consorzi ha orientau sur dalla necessitad d'ina sanaziun dall'ovra Russein e sur dallas pusseivlas variantas d'ina engrondaziun.

En in'empresha fasa ha il consorzi schau elaborar in studi cun variantas, il qual ha mussau las pusseivladads per trer a nez buca mo las auas dalla Val Russein, mobein era quellas dallas vals Aletta, Clavaniev, Sogn Placi e Lumpegna.

La fin da november 2009 ha la gruppa da planisaziun suttamess al consorzi in extendiu studi. Quel dat sclariment sur dallas impurtontas damondas e cuntegn pliras variantas per l'engrondaziun dall'ovra Russein. En special ein era las tschaffadas dils uals dallas vals lateralas sin territori da Mustér vegnidas analisadas. Il december 2009 ha la giunta decidiu da perseguitar vinavon il project, denton senza tschaffar las auas dallas vals lateralas sura menziunadas.

Las parts principalas dil project Russein ein:

- sanaziun ed alzament dil mir da fermada a Barcuns per 5 m;
- nova lingia da pressiun naven dil lag a Barcuns entochen alla centrala sper il Rein;
- novas turbinas, novs generaturs e novs indrezs electromecanics ella centrala;
- nova sbuccada dall'aua turbinada egl ual da Russein.

Il project da concessiun ei vegnius inoltraus ils 17 da december 2010 allas vischnauncas ensemen culla damonda per ina nova concessiun pil dretg dallas auas. La damonda cuntegn il rapport tecnic culs plans necessaris. Quel dat ina detagliada survesta digl entir project.

El suandont vegnan las parts principalas da quei project descrettas cuortamein. L'entira documentaziun ei deponida en canzlia communal per investa.

3.2 Lag da fermada Barcuns

Il mir a Barcuns duei vegnir alzaus per 5 m, quei ch'augmenta il volumen dil lag da 115'000 a 210'000 m³. Il mir niev ei 33.5 m aults. Ils meins october tochen mars cun pouca aua sa quella vegnir accumulada el lag da fermada durant las uras da tariffa bassa, vul dir la notg e la sonda e dumengia, per lu vegnir turbinada il temps da tariffa aulta. Durant quels meins sa il nivel dil lag sesbassar e sesalzar enteifer ina jamna per tochen 20 m. Ils ulteriurs meins cun bia aua vegn quella turbinada directamein, aschia ch'ei dat lu mo minimalis svaris dil nivel dil lag. La quantitat maximala d'aua tschaffada per la producziun vegn augmentada dad oz 4.0 sin niev 7.0 m³/s. A basa da quei quantum d'aua, che sa vegnir utilisaus cumpleinamein mo durant rodond 45 dis ad onn, vegnan las turbinas ed ils generaturs sco era ils ulteriurs indrezs dalla centrala dimensiunai.

lag da Barcuns 2010

lag da Barcuns cun alzament dil mir per 5 m

Per segirar la deflussiun en cass d'auas grondas vegn la cruna dil mir optimalisada. La tschaffada dall'aua per la lingia da pressiun ed ils indrezs cun scludiders etc., sco era las autras installaziuns necessarias pil menaschi dil lag da fermada vegnan sanadas ni remplazzadas leu nua che quei ei necessari. Parts renovadas pér dacuort duein vegnir mantenidas. Sur la cruna dil mir meina da niev in vial cun ina punt carrabla che duei colligiar ils mises da l'aua vart dil lag culla via da Barcuns. Quei vial survescha era sco passadi per pedunzs. Il material per la fabricaziun dil betun vegn retratgs ord il material transportaus neutier digl ual da Russein. Sulettamein il cement sto vegnir menaus neutier.

Entras igl alzament dil level dil lag vegnan parts dils mises entuorn il lag sut l'aua. Ensemen culs possessurs dil terren e las duas vischnauncas ha il consorzi anflau ina sligiazion che satisfa cumpleinamein a tuts pertuccai. Igl alzament dil level dall'aua pretenda era ina dislocaziun d'ina tegia da mises resp. la construcziun d'ina tegia nova en in auter liug. Communablamein han ins era en quei cass anflau ina sligiazion cuntenteivla. Ils contracts culs possessurs a Barcuns ein gia impurtai el register funsil, quei secapescha culla cundiziun che l'ovra vegni baghegiada; cass cuntrari scadan els. Tuts possessurs dil terren sil qual las installaziuns dil plazzal da lavur vegnan postadas durant la construcziun dall'ovra, han era gia suttascret ina cunvegna pil diever da quei terren.

3.3 Lingia da pressiun

La lingia da pressiun actuala meina l'aua naven dil lag a Barcuns entochen ella centrala sper il Rein. Gest suenter il lag flessegia l'aua tras ina stolla cun ina lunghezia da ca. 85 m ed in diameter dad 1850 mm entochen tier il baghetg cul scludider dalla lingia. Naven da leu meina ina lingia da fier cun ina lunghezia da 2145 m ed in diameter denter 900 e 1100 mm, per gronda part sur tiara, l'aua entochen ella centrala. La scadenza brutta maximala dall'ovra existenta munta 396.25 m. La lingia da pressiun orda fier ei gia sils onns e sto vegnir remplazzada.

lingia da pressiun gest sur la centrala

En plirs loghens ei la lingia da pressiun gia vegnida sanada. Tscheu e leu eis ella vegnida cuvretga e schurmegiada muort prighel da lavinias e crappa. Plinavon pretendan las grondas sperditas da pressiun ella lingia existenta ina lingia nova cun in diameter pli grond.

La lingia da pressiun nova che colligia la combra dil scludider e la centrala ha in diameter da 1600 tochen 1800 mm, ei orda fier e vegn construida sil medem trassé sco la lingia existenta, denton cumpleinamein sut tiara. Cun metter la lingia sut tiara san ils differents loghens cun prighels dalla natira vegnir traversai senza problems. La lingia sa aschia era vegnir integrada meglier ella cuntrada. Il material da scavament che sa buca vegnir duvraus per cuvierer la lingia, vegn sche pusseivel duvraus per sanar la via d'access ni per far betun. La scadenza brutta maximala munta tiel project niev 403.1 m. Culla lingia nova sa la sperdita da pressiun vegnir reducida per ca. 80 % e la sperdita d'energia sminuida considerablamein.

La lingia existenta culs sochels da betun vegn dismessa. Ils mirs da crappa che cuvieran oz la lingia vegnan duvrai vinavon leu nua che quei ei pusseivel e cunvegnent.

3.4 Centrala

La centrala dado Madernal cuntegn duas maschinas dil tip Pelton culs generaturs ed ils indrezs electromecanics necessaris. La prestaziun totala munta 23.3 MW. L'electricidad producida vegn spisgentada ella lingia da tensiun aulta da 60 kV che meina a Tavanasa.

Il baghetg ei vegnius completaus igl onn 1983 cun in baghetg annex da vart encunter sera e cuntegn denter auter la stanza da commando ed ulteriuras stanzas pil menaschi.

centrala davart encunter sera

Las duas maschinas existentas vegnan remplazzadas cun duas novas, medemamein dil tip Pelton. Las maschinas novas pretendan che las duas lingias da pressiun che meinan l'aua ella centrala vegnien era remplazzadas. Ils generaturs e las installaziuns electromecanics vegnan remplazzadas leu nua che las cumponentas existentas san buca vegnir duvradas vinavon. La centrala vegn equipada aschia che la survigilonza ed il pilotadi digl entir menaschi sa, sco oz, succeder d'ordeifer, per exempel naven dalla centrala a Tavanasa.

centrala cun sala da maschinas

Adattaziuns ein previdas mo egl intern dil baghetg, aschia che la cumparsa anoviars resta pli u meins sco tochen dacheu.

La sbuccada dall'aua turbinada succeda oz directamein el vau dil Rein. Niev vegn l'aua menada el vau digl ual da Russein per aschia evitar pretensiuns davart l'aua restonta el Rein.

Igl access alla centrala vegn buca midaus. Pil transport dallas turbinas ed dils generaturs sto vegnir anflau ina sligiazion speciala, aschinavon che la via cantunala da Madernal ei buca sanada entochen lu.

Ovra electrica Russein survesta

lag da fermada Barcuns

- cuntegn actual 115'000 m³
- cuntegn niev 210'000 m³
- altezia max. niev 1365 m s. m.

lingia da pressiu

- lunghezia stolla 85 m
- lunghezia part en fier 2145 m
- lunghezia totala 2230 m
- diameter actual 900-1000 mm
- diameter niev 1600-1800 mm
- lingia actuala per gronda part sur tiara
- lingia nova tut sut tiara

via d'access

cun trassé niev

centrala

- 2 maschinas, tip Pelton cun generatur
- cota turbina nova 961.9 m s. m.
- prestaziun actuala $2 \times 5.8 = 11.6$ MW
- prestaziun nova $2 \times 11.65 = 23.3$ MW
- producziun d'energia actuala 52 mil. kWh
- producziun d'energia nova 70 mil. kWh

3.5 Via d'access a Barcuns

La via en Val Russein caschuna - en special muort sia gronda pendenza (tochen 28 %) naven dalla via cantunala entochen sur il Malpass - adina puspei gronds cuosts da manteniment. Il fevrer 2004 han la corporaziun d'alp Russein-Mustér, la corporaziun d'alp Russein-Trun, la claustra da Mustér, las vischnauncas da Mustér e Sumvitg e la PATVAG Kraftwerke AG suttascret ina cuvegna pertuccont il manteniment da quella via. La via vegn per quei intent partida en duas parts, l'emprema naven dalla via cantunala entochen alla sbuccada digl ual da Russein el lag da Barcuns, la secunda naven da leu entochen ell'alp Russein. La cuvegna prescriba per las duas parts dalla via co ed entras tgi ch'il manteniment resp. las lavurs da sanaziun pli grondas succedan e co ils cuosts vegnan reparti.

Igl access actual sut il Malpass satisfà buca allas pretensiuns per in access segir durant il temps da baghegiar. L'avertura dil plazzal a Barcuns e la construcziun dalla lingia da pressiun pretendan in access segir e carrabels cun autos da vitgira, pia ina via cun dameins pendenza.

lingia da pressiun e via el Malpass

Per saver ademplir quellas pretensiuns preveda il project in niev trassé per la via naven dalla via cantunala entochen al Malpass. Denter il Malpass e Barcuns vegn la via renovada leu nua che quei fa basegns e las stortas slargiadas. El contuorn dil mir vegn construì in niev trassé che surmunta il surpli digl alzament dil mir. Tuts cuosts da quellas adattaziuns vegnan adossai al project. L'Ovra electrica Russein SA ei responsabla durant il temps da baghegiar pil manteniment dalla via entochen a Barcuns. La via existenta vegn renaturada leu nua ch'ella vegn buca duvrada pli.

La cuvegna vertenta pertuccont il manteniment dalla via da Russein duei suentar la finiziun dallas lavurs da construcziun valer vinavon cun eventualas adattaziuns. Il scamond da traffic resta durant ed era suentar la finiziun dallas lavurs da construcziun.

3.6 Natira ed ambient

La legislaziun federala e cantunala pretenda pil project Russein in'examinaziun davart il cumportament cugl ambient che vegn fatga en duas etappas. L'emprema etappa da quell'examinaziun dat las directivas pil project da concessiun. Ella ei aunc buca elaborada dil tut.

L'examinaziun davart il cumportament cugl ambient analysescha tuttas spartas dalla natira e digl ambient che savessen vegnir tangadas sin ina moda ni l'otra. Resultat da quell'examinaziun ei ina valetaziun detagliada dallas influenzas dil project silla natira ed sigl ambient. Da quella valetaziun resultan restricziuns pil project sco era mesiras da cumpensaziun pils donns inevitabels ch'il project caschuna. Quellas mesiras da cumpensaziun san effectuar gronds cuosts e duein tenor veglia dil consorzi da studi vegnir realisadas cumpleinamein el territori dallas vischnauncas da concessiun. Sche pusseivel duein quellas mesiras buca vegnir realisadas entiramein el decuors dalla realisaziun dil project, mobein enteifer in temps pli liung. Quei agir lubescha allas vischnauncas ed als interessai da realisar projects en favur da natira ed ambient che savessen muort munconza da finanzas schiglioc buca vegnir realisai.

Denter las restricziuns las pli impurtontas pil project che resultan ord l'examinaziun davart il cumportament cugl ambient s'audan l'aua restonta, las prescripziuns pertuccont il lavar ora ils sediments ord il lag sco era las midadas anetgas dalla deflussiun el Rein. Actualmeins ei mo l'aua restonta minimala tenor art. 31 al. 1 dalla lescha pil schurmetg dallas auas definida cun 210 l/s. Sin fundament dil resultat final dall'examinaziun davart il cumportament cugl ambient vegn l'aua restonta cun gronda probabilitad aunc augmentada. Quellas restricziuns che la Regenza vegn ad integrar en sia lubientscha da baghegiar per l'ovra han automaticamein era in'adattaziun dil contract da concessiun per consequenza (mira punct 5, concessiun dil dretg dallas auas).

Cul project previu vegn igl ual da Russein en mintga cass ad haver duront igl entir onn avunda aua en siu letg per pèschs ed auters organissemms. Oz vegn tut l'aua che survarga 4.0 m³/s tschaffada e menada sillas turbinas, aschia ch'igl ual da Russein ei gest sut il mir da fermada ella media dils onns duront ca. 250 dis schetgs. Egl avegnir ei quei pia buca pli il cass ed ils pèschs san popular era la part sut il mir entochen alla sbuccada el Rein.

3.7 Produenziun d'energia

L'ovra Russein producescha actualmeins ca. 52 milliuns kWh per onn. Da quei vegnan ca. 16 % produci igl unviern (october tochen mars) ed 84 % la stad (avrel tochen settember). Cull'ovra nova sa la produenziun vegnir augmentada per ca. 35 % sin 70 milliuns kWh. Quell'energia cuviera il diever d'energia electrica da rodond 9'000 casas dad ina famiglia. La fixaziun definitiva dall'aua restonta e dallas ulteriuras restricziuns suramenziunadas vegn denton aunc a caschunar ina sminuaziun dalla produenziun calculada.

3.8 Cuosts

Ils cuosts totals per la realisaziun dil project ein calculai cun rodond 70 milliuns francs. Quels serepartan sco suonda: ca. 47 % silla construcziun (mir, lingia da pressiun, via d'access, midadas ella centrala etc.), ca. 31 % silla part electromecanica (turbinas, generaturs etc.), 16 % cuosts accessoris (indemnisaziuns, taxas, planisaziuns etc.) e ca. 6 % per nunprovediu.

3.9 Termins

Per la realisaziun dil project dall'ovra Russein vegn quintau actualmeins culs suandonts termins:

- 13 da fevrer 2011   approbaziun dil project entras las vischnauncas da concessiun
- fevrer 2011   inoltrar il project al cantun Grischun
- fin digl onn 2011   approbaziun dalla concessiun entras la regenza grischuna
- fin digl onn 2012   approbaziun dil project da baghegiar entras la regenza grischuna
- avrel 2013   entschatta dallas lavurs da construcziun
- primavera 2015   ovra Russein vegn prida en funcziun e finiziun dallas lavurs da construcziun

4. Retuorn a tschep avon temps ed indemnizaziun

4.1 Concessiun actuala e scadenza avon temps

Las duas vischnauncas da Mustér e Sumvitg han dau igl onn 1944 la concessiun per l'explotaziun dallas auas da Russein alla *PATVAG, Aktiengesellschaft für Biochemie* cun dr. Werner Oswald e fixau tut ils detagls en in contract da concessiun.

Il temps da concessiun ei vegnius fixaus cun 80 onns. La concessiun ei ida en vigur igl emprum da fenadur 1947, il di che l'ovra Russein ei vegnida messa en funcziun ed ha furniu electricitad. Ella scada ils 30 da zercladur 2027.

Il contract da concessiun cuntegn denter auter ils suandonts elements da gronda impurtonza:

1. Las vischnauncas da Mustér e Sumvitg ein buca partecipadas all'ovra da Russein. Tier la KVR/ORA ein las duas vischnauncas da Mustér resp. Sumvitg partecipadas cun 1.375 % resp. 1.250 %.
2. Las duas vischnauncas survegnan in tscheins d'aua annual en fuorma d'ina pauschala. Quella ei vegnida adattada pliras gadas en relaziun cugl augment dil tscheins d'aua usitau che vegn fixaus dil parlament federal tenor la lescha pil dretg dallas auas. La pauschala ei considerablamein pli bassa ch'il tscheins d'aua calculaus tenor lescha. Damai che la pauschala ei fixada el contract da concessiun, ei ina midada pusseivla mo en connex cun ina midada dalla concessiun resp. tier ina concessiun nova.
3. La scadenza regulara dalla concessiun ils 30 da zercladur 2027 ei reglada en art. 13 dil contract da concessiun sco suonda:

Culla scadenza dalla concessiun han las vischnauncas da concessiun (Mustér e Sumvitg) il dretg da sorprender gratuitamein tut ils indrezs da tschaffar aua (tschaffadas), da accumular l'aua (mir da fermada Barcuns), da menar neutier (lingia da pressiun) e menar naven (canal da deflussiun), las turbinas culs baghetgs els quals ellas ein montadas (turbinas cun centrala Russein) sco era tut il terren public e privat, sil qual ils indrezs pil menaschi dall'Ovra electrica Russein ein tschentai. Ils indrezs per la producziun e la transformaziun dall'energia (generaturs e transformaturs) ed ils implonts per la distribuziun dall'energia ston las vischnauncas suspender ed indemnisar tenor la legislaziun lu vertenta.

Il retuorn a tschep d'ina ovra electrica, sco l'ovra Russein, vegn era reglada sin palancau cantunal en art. 42 dalla lescha dil dretg dallas auas digl onn 1995:

Art. 42

¹ *Finescha la concessiun suenten il temps fixaus, entras perdita ni renunzia, crodan ils indrezs per retener e tschaffar, per menar neutier e dismetter ni per pumpar entuorn l'aua, las turbinas e pumpas culs baghetgs els quals quellas sesanflan, il terren che ei necessaris pil menaschi dall'ovra, sco era ils dretgs sin schischom da tiarzas persunas gratuit e senza grevezias mintgamai per **la mesadad al Cantun ed allas vischnauncas da concessiun.***

² *El mument dil retuorn a tschep han las vischnauncas da concessiun ed il Cantun il dretg da sorprender ils indrezs per producir e menar naven l'energia, sco era ils baghetgs da survetsch ed ils baghetgs d'administraziun per ina indemnizaziun commensurada. Il concessiunari sa pretender che tals indrezs vegnien surpris, sche quels portan in avantatg per saver utilizar vinavon las forzas d'aua.*

La lescha preveda – cuntrari al contract da concessiun - ch'il Cantun survegn era ina cumpart dall'indemnizaziun pil retuorn a tschep. La cumpart cantunala tenor lescha munta alla mesadad per la perioda suenten 1954, pia suenten la revisiun corrispundenta dalla lescha dil dretg dallas auas. Pil temps avon quella revisiun va l'indemnizaziun cumpleinamein allas vischnauncas da concessiun.

Tiel retuorn a tschep ordinari igl onn 2027 survegnessen las vischnauncas pia enzatgei dapli che la mesadad dils implonts che crodan tier gratuit al maun public. Tier in'eventuala cumpra dils indrezs da producziun, da transformaziun e da distribuziun dall'energia che ein buca cuntene el pachet gratuit, vegness la finanziaziun da quels implonts probabel repartida tenor la medema quota denter vischnauncas e Cantun.

La lescha dil dretg dallas auas preveda en art. 48 era la pusseivladad d'ina scadenza avon la scadenza regulara dalla concessiun. En in tal cass tschontschan ins dad in "retuorn a tschep avon temps" dall'ovra. Quei agir vegn elegius, sch'in'ovra duei per exempel vegnir engrondida. L'iniziativa vegn per regla dall'ovra sezza, el cass da Russein dall'Axpo Hydro Surselva AG. Mintga vischnaunca da concessiun, sco era il Cantun ston dar lur consentiment.

Pil retuorn a tschep avon temps dall'ovra Russein vegn la cumpart dallas vischnauncas resp. dil Cantun calculada tenor las prescripziuns dalla lescha cantunala davart il dretg dallas auas. Aschia survegnan las duas vischnauncas da Mustér e Sumvitg tier la scadenza 54.3 % ed il Cantun 45.7 % dall'indemnisaziun.

4.2 Indemnisaziun pil retuorn a tschep avon temps

Tier in retuorn a tschep avon temps surpren il patrun dall'ovra quella vinavon persuls ni, sco previu tier l'ovra da Russein, ensemen cullas vischnauncas da concessiun e cul Cantun. Per saver far quei, sto l'indemnisaziun pils indrezs che curdassen allas vischnauncas ed al Cantun vegnir eruida.

Las vischnauncas ed il Cantun han engaschau in expert versau che ha gia calculau l'indemnisaziun per differents retuorns a tschep avon temps e che ei era renconuschiu ed acceptaus dall'Axpo. La calculaziun dall'indemnisaziun ei fetg complexa e risguarda in grond diember da parameters. In dils principals ei il svilup dil prezi d'energia pils onns da concessiun. Las zun favoreivals cundiziuns da ventida dall'energia da participaziun dall'ORA che las vischnauncas han saviu realisar igl onn 2009, han influenzau fetg positiv quei impurtont parameter e quei en favur dallas vischnauncas. Suenter pliras adattaziuns dils parameters e dalla calculaziun han ins anflau ina sligiazion acceptabla aschibein per las vischnauncas, pil Cantun sco era per l'Axpo Hydro Surselva AG. Ils cuosts digl expert ein vegni purtai cumpleinamein dil Cantun, sco la lescha pil dretg dallas auas preveda quei.

L'offerta dall'Axpo Hydro Surselva AG dils 22 da settember 2010 se presenta sco suonda:

- *Las vischnauncas ed il Cantun survegnan ina indemnisaziun da 19.0 milliuns francs pil retuorn a tschep avon temps dall'ovra Russein. Repartiu sin Cantun e vischnauncas munta quei:*

○ cantun Grischun	45.70 %	frs. 8.682 milliuns
○ vischnaunca Mustér	27.15 %	frs. 5.159 milliuns
○ vischnaunca Sumvitg	27.15 %	frs. 5.159 milliuns
- *Las vischnauncas ed il Cantun san separticipar cun 40 % alla societad Ovra electrica Russein SA che daventa, suenter sia fundaziun, possessura dall'ovra Russein.*
- *Las vischnauncas ed il Cantun s'obligheschan da dar giu la mesadad da lur energia da participaziun durant ils emprems 25 onns all'Axpo Hydro Surselva AG e survegnan persuenter in prezi net da 1.2 rps./kWh (prezi net=prezi da cumpra - cuosts da produczion).*
- *Sur dalla secunda mesadad dall'energia da participaziun san las vischnauncas ed il Cantun disponer libramein. L'Axpo Hydro Surselva AG offerescha denton era per quell'energia il prezi net da 1.2 rps./kWh, sche las vischnauncas ed il Cantun fan diever da quella purschida el decuors dils emprems 25 onns.*
- *Las vischnauncas ed il Cantun han ensemen il dretg da delegar 2 dils 5 commembers el cussegl d'administraziun dall'Ovra electrica Russein SA.*
- *Las vischnauncas ed il Cantun desistan durant il temps da baghegiar dil tscheins d'aua e dalla taglia sin implonts hydraulics.*

Quell'offerta ei mo valeivla sco pachet entir. Per quei motiv san las vischnauncas era mo decider sur da quei entir pachet. Ils 9 da november 2010 ha la regenza grischuna approbau l'offerta dall'Axpo Hydro Surselva AG.

L'indemnisaziun pil retuorn a tschep avon temps vegn suenter l'approbaziun entras la vischnaunca fixada en ina curvegna denter l'Axpo Hydro Surselva AG, las duas vischnauncas ed il cantun Grischun.

la centrala davart encunter damaun

4.3 Daco in retuorn a tschep avon temps e buca in regular?

La differenza essenziala d'in retuorn a tschep avon temps visavi il retuorn a tschep regular ei ch'il partenari davart dallas ovras ei el cass d'in retuorn a tschep avon temps daus, numnadamein il possessur actual dall'ovra. Il retuorn a tschep regular alla fin dalla concessiun ha igl avantatg, che las vischnauncas ein libras cun tgi ch'ellas vulan realisar la sanaziun resp. l'engrondaziun dall'ovra. Ellas san decider da far quei persulas ni schizun cun auters partenaris. Quella pusseivladad porscha era in eventual avantatg ch'ins savess scriver ora l'ovra e colaborar cugl offerent il pli interessant. Eventualmein savess ins pia realisar in meglier gudogn cun spetgar sil retuorn a tschep regular.

Las continuadas midadas sil sector dall'energia muossan denton che quella varianta cuntegn era ina gronda resca, numnadamein quella che l'ovra Russein, atgnamein in'ovra pintga, savess igl onn 2027 forsa buca pli esser aschi attractiva. Entuorn ils onns 2030 vegnan numnadamein plirs gronds concerns d'electricidad ad instradar las contractivas pertuccont il retuorn a tschep avon temps da lur ovras grondas, sco per exempel las ovras Zervreila, Val Rein, Albula-Landwasser e Rein anteriur.

Sin fundament da quellas ponderaziuns ein las suprastonzas communalas – en cumpleina concordanza culla regenza grischuna - dil meini dad exequir ussa il retuorn a tschep avon temps per l'ovra Russein e da profitar dall'interessanta offerta. Ils buns resultats dallas contractivas per l'ovra Russein ein dil reminent era in muossavia ed ina buna basa per las contractivas pertuccont l'Ovra electrica Rein anteriur, contractivas che ein per las vischnauncas dalla Cadi da fetg gronda impurtonza e che vegnan prevedentamein ad entscheiver entuorn ils 2030 ni schizun forsa gia avon.

5. Concessiun dil dretg dallas auas

Tier in retuorn a tschep avon temps vegn la concessiun vertenta slijiada ed ei drova ina nova concessiun. Il consorzi da studi Russein ha elaborau ina proposta corrispundenta che sebase sin las concessiuns dadas ils davos onns el cantun Grischun.

Dil text cumplet dalla concessiun sa vegnir priu investa sin canzlia communal. Cheu sut vegnan ils puncts principals resumai:

concessiunari	consorzi da studi Russein
maximala tschaffada dall'aua da Russein	7.0 m ³ /s
aua restonta ¹⁾	210 l/s
cuoz dalla concessiun naven dil mess en funcziun dall'ovra	80 onns
num dalla societad purtadra (aunc da fundar)	Ovra electrica Russein SA
sedia dalla societad	Sumvitg
representanza dallas vischnaucas el cussegl d'administraziun (total 5 commembers)	mintga vischnaunca 1
participaziun vid societad per vischnaunca da Mustér	15 %
participaziun vid societad per vischnaunca da Sumvitg	15 %
participaziun vid societad per cantun Grischun	10 %
taxa da concessiun unica per mintga vischnaunca	ca. 200'000 francs
tscheins d'aua (max. tenor lescha federala e cantunala)	100 frs./kW (2011)

1) Las prescripziuns definitivs resultan ord l'examinaziun davart il cumportament cugl ambient (mira cap. 3.6)

Ultra dils suranumni puncts cuntegn la concessiun aunc indicaziuns detagliadas davart:

- las construcziuns previdas cun plans dils implonts;
- prescripziuns pertuccont il lavar ora ils sediments ord il lag¹⁾;
- prescripziuns davart las midadas anetgas dalla deflussiun el Rein (Schwall-Sunk)¹⁾;
- ils termins per la realisaziun ed il metter en funcziun l'ovra;
- il diever da terren e da material da construcziun, ils loghens da deponia;
- il diever da vias existentas e la construcziun da vias novas;
- igl agir tier eventualas indemnizaziuns als vischins direct pertuccai;
- l'obligaziun da segirada pil concessiunari;
- il manteniment dils implonts e la responsabladad tier donns caschunai entras l'ovra;
- ils dretgs privats;
- la surdada da lavurs;
- midadas, cessiun ni renovaziun dalla concessiun;
- la scadenza ni la perdita dalla concessiun, la recumpra ed il retuorn a tschep dall'ovra;
- la surprida da cuosts;
- las reservas legalas ed igl agir tier eventualas dispetas;
- il termin d'entrada en vigur dalla concessiun;
- annexas.

La concessiun pil dretg dallas auas da Russein duei vegnir dada al consorzi da studi Russein che fa era la damonda corrispundenta. Culla fundaziun dalla societad purtadra dil project vegn la concessiun transferida dil consorzi da studi Russein vi sin l'Ovra electrica Russein SA.

6. Participaziun vid nova societad Ovra electrica Russein SA

Patruna dall'ovra Russein vegn ad esser egl avegnir la societad *Ovra electrica Russein SA*. Quella societad acziunara vegn fundada suenter che las vischnauncas han approbau la concessiun al consorzi da studi Russein.

Ils 9 da november 2010 ha la regenza grischuna era decidiu ch'il Cantun separticipeschi cun 10 % vid la nova societad Ovra electrica Russein SA. Las vischnauncas survegnan cheutras mintgamai ina quota da participaziun da 15 %.

Il capital d'acziun dall'Ovra electrica Russein SA munta 17.2 milliuns francs. Las vischnauncas san finanziar lur participaziun al capital d'acziun da 15 % ni 2.58 milliuns francs ord l'indemnisaziun da 5.159 milliuns francs pil retuorn a tschep avon temps. Aschia restan per mintga vischnaunca aunc 2.579 milliuns francs, sur dil qual ellas san disponer libramein.

Demai che la regenza grischuna desista d'ina participaziun al cussegl d'administraziun dall'Ovra electrica Russein SA, ha mintga vischnaunca il dretg sin in commember. Digl'emprems cussegl d'administraziun duei mintgamai il president communal far part.

7. Utilisaziun dall'energia da participaziun

La cumpart da 40 % al capital d'acziun munta era che las vischnauncas ed il Cantun disponan ella medema relaziun sur dall'energia producida dall'ovra Russein. Dalla produenziun annuala da rodond 70 milliuns kWh crodan aschia 28 milliuns kWh al maun public.

Tenor la cunvegna pertuccont l'indemnisaziun pil retuorn a tschep avon temps vegn la mesadad da quell'energia, pia 14 milliuns kWh, surschada duront ils emprems 25 onns dalla concessiun all'Axpo Hydro Surselva AG per in surpli da prezi da 1.2 rps./kWh. Da quella part resulta in gudogn schuber per las vischnauncas ed il Cantun da 168'000 francs (vischnauncas: 2 x 63'000 e Cantun: 42'000).

Sur dalla secunda mesadad dall'energia da participaziun san las vischnauncas ed il Cantun disponer libramein. Quella part dall'energia da participaziun duei sche pusseivel vegnir vendida aschia ch'ei resulta in pli ault gudogn che per la part che va all'Axpo Hydro Surselva AG. Schebein las vischnauncas ed il Cantun vendan quell'energia comunablamein vegn decidiu sin fundament dallas offertas corrispudentas. Demai ch'il cantun Grischun venda l'energia da sias participaziuns ad ovras hidraulicas sur la Grischelectra SA, vegn el probabel era a far quei cun sia cumpart dall'energia da Russein. El cass che las vischnauncas ed il Cantun vegnan buca da vender quella secunda mesadad dall'energia da participaziun cun meglieras cundiziuns, surpren l'Axpo Hydro Surselva AG era quella pil surpli da prezi minimal da 1.2 rps./kWh ni per in prezi che vegn fixaus tenor la fiera d'energia. Da quell'offerta sa denton vegnir fatg diever mo duront ils emprems 25 onns dalla concessiun. In contract corrispudent havess era in cuoz da 25 onns.

Las suprastonzas communalas da Mustér e Sumvitg duein sin fundament d'offertas corrispudentas haver la cumpetenza da decider, a tgi e per tgei cundiziuns che la secunda mesadad dall'energia da participaziun dallas vischnauncas duei vegnir vendida.

Ils detagls dalla gudida dall'energia da participaziun duein vegnir fixai en ina cunvegna speciala denter ils partenaris. L'approbaziun da quella duei esser en cumpetenza dallas suprastonzas communalas.

8. Conclusiun

L'Axpo Hydro Surselva AG vul engrondir l'ovra hidraulica Russein ed ei promta d'indemnisar las vischnauncas ed il Cantun cun 19 milliuns francs pil retuorn a tschep avon temps. Las vischnauncas ed il Cantun san separticipar cun 40 % alla nova societad Ovra electrica Russein SA.

Cul project previus sa la produziun d'energia actuala vegnir augmentada e quei cun risguardar commensuradamein ils basegns dalla natira e digl ambient. Il project preveda era in meglier access ella Val Russein, quei ch'ei pli che necessari.

Sin fundament dil project resultan aschibein per la vischnaunca da Mustér sco per la vischnaunca da Sumvitg las suandontas entradas:

• indemnizaziun unica pil retuorn a tschep avon temps	frs.	5'159'000
• taxa da concessiun unica (ca.)	frs.	200'000
• tscheins d'aua annual (ca.)	frs.	250'000
• recav annual ord la vendita dall'energia da participaziun (ca.)	frs.	110'000
• dividenda annuala (ca.)	frs.	44'000
• taglias communalas		tenor legislaziun

Da present incassescha mintga vischnaunca dall'ovra Russein annualmein in tscheins d'aua pauschal da rodund 73'000 francs sco era las taglias communalas corrispudentas. Cul niev project san quellas entradas vegnir augmentadas considerablamein. L'ovra Russein ei pia aschibein per la vischnaunca da Mustér sco da Sumvitg ina fetg interessanta pusseivladad da procurar per saunas finanzas communalas e cheutras era augmentar l'attractivladad.

9. Propostas

Sin fundament dallas ponderaziuns precedentas

proponan

il cussegl da vischnaunca dalla vischnaunca da Mustér respectivamein la radunonza communal da Sumvitg alla cuminonza dils votants dallas vischnauncas da Mustér e Sumvitg d'approbar:

- 1. il retuorn a tschep avon temps dall'ovra Russein e l'indemnizaziun persuerter;**
- 2. la nova concessiun dil dretg dallas auas al consorzi da studi Russein;**
- 3. la participaziun dalla vischnaunca alla nova societad Ovra electrica Russein SA.**

Suprastonza communal Sumvitg
Il president

Walter Deplazes

Il canzlist

Patrick Schaniel

Il cussegl da vischnaunca Disentis/Mustér
La presidenta

Rita Huonder-Tenner

Igl actuar

Erwin Maissen